

מתי חל מיפנה ביחסו של יצחק אל עשו?

[שיחה לפרשת תולדות, שנת תשס"ח – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

דברי התורה לא נאמרו לשם היסטוריה. בכל פרט מהמאורעות יש מסר חינוכי לדורות. כך לשון אבי המקובלים, הרמב"ן – "כל מה שאירע לאבות [הוא] סימן לבנים. ולכן יארכו הכתובים בְּסִיפּוֹר המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים" (על בראשית יב, ו).
הנה פלא שיצחק דילג על יעקב ובחר לברך דוקא את עשו? ועוד חידה. כאשר נכנס לפניו עשו ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד" (בראשית כז, לג) הביא רש"י מדרש: "ראה גיהנם פתוחה מתחתיו". מה ראה יצחק דוקא עכשיו, ומפני חזיון זה נתפקחו עיניו?

ודאי כי מלחמת איתנים שבזמננו (וכן בדורות שעברו) בין תרבות יעקב לתרבותו של עשו, והסבל הרב שסבלנו ע"י צאצאיו, רמוזה כבר בפרשתנו. אשרינו שזכינו לגדולי הדורות שלמדונו יסודות האמונה כדי שנבין מה לפנינו.

ספר הכוזרי (מאמר ב, פסקא יד) כותב שארץ הקודש תופסת מקום מרכזי ביותר בתורתנו. זו לשונו – "ויצא קין מלפני ה' ", זאת אומרת מן הארץ ההיא [הערה: ששם השכינה מצויה]... ועל הארץ ההיא נפלה הקנאה בין יצחק ובין ישמעאל, ולסוף נדחה ישמעאל, בהיותו קליפה... ועל הארץ ההיא נפלה הקנאה בין יעקב ובין עשו בדבר הבכורה והברכה. ולסוף נדחה עשו, על אף גבורתו, מפני יעקב עם כל חולשתו" **עכ"ל**.

מכל שלשת האבות, דוקא **יצחק** הוא הקשור ביותר לארץ ישראל. כאשר אירע רעב בארץ, הזהיר אותו הקב"ה "אל תרד מצרימה וכו' גור בארץ הזאת" (בראשית כו, ב-ג) ומביא רש"י מחז"ל: "אתה עולה תמימה [מאז העקידה], ואין חוץ לארץ כדאי לך". וזה גם מסביר לנו מדוע שלח אברהם שליח להביא ליצחק אשה, אבל החתן עצמו לא יצא לארס נהרים.

גם הרב קוק ("עולת ראייה" ח"א עמ' שצט) מציין כי בשמו של **יצחק** יש ראשי תיבות ארבעה כינויים לארצנו: ישראל, צבי, חיים, קודש. כלומר יצחק המבליט והמדגיש את תקף קשרנו לא"י. ואמנם יצחק היה מקרב את עשו, כמו שכתוב "ויאהב יצחק את עשו". אבל ברור שלא נעלם ממנו שהבן הזה היה רחוק מקדושה. הרי הוא בחר בשתי נשים המקטירות לעבודת אלילים, ובמעשה שפל זה "ותהינה מורת רוח ליצחק ולרבקה" (בראשית כו, לה). פשוט הוא שהאדם בוחר לעצמו מי תהיה אשתו. ולמרות שהיה ידוע עוד מימי אברהם שאין לקחת אשה מבנות הכנענים, כי היו מושחתים במדות רעות, הנה לקח עשו מבנות החתים! וגם אם נאמר שנתקלקלו רק אחרי נישואיו, אם היה מכבד רצון הוריו, מפני מה לא גרש אותן?

עוד יש רמז נפלא שִׁדַּע יצחק כי עשו הוא רחוק מקדושה, כי כאשר העתיר ברכות עליו [נת שטעה לחשוב כי עשו עומד לפניו], אמר רק ברכות **בעיני גשמיים** – "ויתן לך מטל השמים..." אבל לא הזכיר מתנת ארץ ישראל! וכן לא הזכיר מורשת אברהם אבינו? אך ורק כאשר בא לפניו יעקב, לפני צאתו לחפש אשה, הזכיר יצחק "ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלוקים לאברהם" (בראשית כח, ד). ומדוע הושמט פרט חשוב זה בברכתו לעשו?

ועוד יותר תמוה. עת שנודע כי יעקב חטף הברכות וזעק עשו בצער: "הברכה אחת היא לך אבי? ברכני גם אני, אבי" (כו, לה) - מדוע לא נזכר יצחק לתת לו כבר אז "ברכת ירושת הארץ", כמו שעשה אחר כך

ליעקב? יתרה מזאת, הוא כן הנחיל לו ארץ, "הנה משמני הארץ יהיה מושבך", ומפרש רש"י שהכוונה לאיטליה ויון. ולמה לא נתן לו את ארץ ישראל?

תשובה:

יש להקב"ה טענה נגד יצחק. וזו לשון חז"ל: "יצחק אהב את שונאיו, דכתיב ואת עשו שנאתי" (תנחומא, ויגש, ב). ומפני מה באמת אהב יצחק לרשע זה? אלא יצחק רצה לקרב אותו לדרך הטובה. מצליחים בפעולה זאת כאשר מביעים אהבה לזה שמקרבים. ובאמת אוהבים את נקודת הטוב שבו, ורוצים להטיב עם איש זה להחזירו לדרך המתוקן. וכך כתב ספר התניא (פרק לב).

אבל, יש רשע גמור שכבר "עבר את הקו האדום" שאיתו אין להתעסק, אלא אם כן הוא בעצמו בא אל הצדיק כדי להתקן. חילוק זה בין רשע רגיל לרשע גמור, מוזכר ע"י חז"ל (ראש השנה יז). וגם ע"י רמב"ם (פירוש המשניות, פרק חלק, בסוף י"ג יסודות, מהד' הגר"י קאפח, עמ' קמה). גם הרב קוק הזכיר חילוק זה, שיש רשע רגיל ויש רשע מוחלט ("אורות", עמ' קסט, פסקא ו. ע"ע עין איה, על ברכות עמ' 48-49).

מתי עבר עשו "קו אדום" זה, ואז יצחק התיאש מלעסוק בקירובו? מלמדים אותנו חז"ל (מגילה ו סוף ע"א) כי יצחק התחנן להקב"ה בענין עשו "יוחן רשע", כלומר תן לו חנינה ולא ייענש. ענה לו ה': "רשע הוא". השיב יצחק "בל למד צדק?" ומפרש רש"י "אין אדם יכול ללמד עליו (צדק) [זכות]?" דחה אותו הקב"ה: "בארץ נכוחות יעוול", ומפרש רש"י: "כלומר עתיד להחריב את ארץ ישראל". מיד הסכים יצחק: "אם כן בל יראה גאות השם". מתי התקיים דו שיח זה? זה היה בעת חטיפת הברכות.

הדבר פלא. יודעים אנו כי עוד מילדותו היה עשו פרא אדם. הוא עסק בציד חיות, שזה עצמו מראה על תכונת אכזריות. ומפרש רש"י (כה, כז) שהיה עוסק בבטלה. אמנם יצחק היה עיור בעת זקנותו, כמו שאמר "הנה נא זקנתי" (כז, ב). אבל הרי עברו 63 שנה מחיי עשו עד שעת מסירת הברכות, כך החשבון ע"פ חז"ל (מגילה יז). וכל הזמן הזה יצחק לא חש מאומה מקלקולו של עשו? לא כן. ידע כי עשו איננו הגון, אבל לא העלה על דעתו שהוא רשע מוחלט. רק עכשיו, כאשר עשו הגיע אליו כדי לקבל את הברכות, הופתע יצחק כי גיהנם פתוחה לו מתחתיו. מה הרעיון בזה? חז"ל ייחסו גיהנם לרשעים המוחלטים (ר"ה יז ע"א; רבנו בחיי, ויקרא יח, כט עמ' תקט"ז). זאת אומרת, נודע ליצחק מה יחסו של עשו לסגולת ארץ ישראל, וכמו שגילו לנו חז"ל במאמר הנ"ל על "יוחן רשע". לכן כאשר התחנן עשו בבכי מר "הברכה אחת היא לך אבי", הוא לא מסר לו את נחלת א"י, אלא שילך לו לאיטליה ויון.

וכך במשך הזמן גם נתקיים בו. יעקב נאנס לנוס על נפשו פן עשו ירצח אותו. כאשר חזר יעקב לארץ ישראל, פנה עשו והלך לו לארץ שעיר (בראשית לג, טז). כלומר מקום א"י לא מצא חן בעיניו, כי "חן מקום על יושביו" דוקא. כדברי פירוש "ענף יוסף" (על מדרש תנחומא, תחילת פי' ויצא) כשנתירא יעקב מזכותו של עשו שישב כמה שנים בא"י, אמר לו ה' כי אין עליו לחשוש: "הרי ראינו שמאס בה כדכתיב וילך לו אל ארץ, מפני יעקב אחיו. ואיתא במדרש פרקי דרבי אליעזר פרק לח, "אמר עשו ליעקב: נחלוק כל מה שהניח לנו אבא, ואני בורר שאני בכור. מה עשה יעקב? חלק לשני חלקים. כל מה שהניח אביו [ברכוש] חלק אחד, ואת ארץ ישראל חלק אחר. ולקח עשו כל מה שהניח אביו, ואת ארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב. וכתבו כתב-עולם ביניהם" עכ"ל. הרי שבעט עשו בקדושת ארץ ישראל וסגולתה.

כך בימינו, יש שהם רשעים רגילים, ויש שהם רשעים מוחלטים. הרב קוק לימד אותנו כיצד נכיר מי עדיין מאירה בו הסגולה היהודית ועדיין איננו רשע מוחלט: "אור הסגולה מאיר בהם, על כן הם –

[1] מחבבים מאד את כללות [עם] ישראל, [2] וחושקים בארץ ישראל, [3] ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים בסגולת ישראל בטבע נפשם" (יאגרות הראי"ה, ח"ב עמ' קפז). לעומתם יש אדם המאבד אחד משלשה המרכיבים הנ"ל, ואצלו עומעמה הסגולה. ויש המאבד שני מרכיבים. ויש המאבד את שלושתם. כיון שעשו הרשע היה – [1] אכזרי (ייקרבו ימי אבל אבלי ואהרבה את יעקב אחי"י) / [2] ובודאי לא היה "אוהב ישראל" / [3] וכאשר גם קץ ומאס בנחלת ארץ ישראל – הוא איבד כל שלשת סגולות ישראל שהיו לו בלידתו (יישראל מומר", קידושין יח.). אז ידע יצחק (על פי אותו חזיון שראה גיהנם פתוחה לו מתחתיו) כי איש זה מנותק לחלוטין ממורשת האבות ויצא מהכלל.

דבר מעניין הוא כי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא (סנהדרין קי:). מבאר שם רש"י מפני מה? כי הם שזלזלו במעלת ארץ ישראל (סנהדרין צד.) וכאשר הגיעו לחו"ל סיפרו בגנות א"י. מכאן רואים אנו שוב שהמזלזל במעלות א"י הוא רשע גמור, ויש שאין לו חלק לעולם הבא.

גם בישראל נמצאים היום רשעים "גמורים" המזלזלים בענין ארץ ישראל (יקול התור", פ"ב ח"ב פסקא ב). הענין מוזכר בתיקוני זהר (תקונא תליתאה שבסוף הספר) – "ערב רב אינון מעורבין בישראל, רשעים גמורים". ומבואר שם במקום אחר (תיקוניז, במהד' עם פי' הגר"א עמ' 108) – "אלין ערב רב דגרשוני מהסתנפח בנחלת השם". ומפרש הגר"א שהגלו את ישראל מארצם. וצריך עיון, מתי נתקיימו **בְעֶבֶר** דברים אלו של תיקוני זהר? מתי עשו זאת דוקא "ערב רב"? אלא כנראה זה חזון עתידי של תקוני זהר על מה שאירע בדורנו בתכנית ההתנתקות, ובמה שזוממים הרשעים לעשות עוד בעקירת התנחלויות.

בימינו ש"מנהיגי ישראל" מתכנסים בוועידת השלום אצל "ידידינו" בארה"ב כדי לבתר את ארצנו, כדי להקים כאן מדינת פלשתיין, ודאי אקטואליים כל הדברים הללו שהוזכרו כאן. כאשר ממשלת ישראל מראה חולשה והתרפסות מול פעולות טרור של שכנינו, ועוד הולכת להוסיף להם כח וממון, ועוד משחררת בסיטונות רוצחים מתועבים, על כולנו להחרד חרדה גדולה עד מאד. **גם יצחק שהיה מקרב לרשעים מתוך עין טובה, גם הוא ניצול מאשליה בשלב מסויים ונודע לו מה יחסו של עשו לארץ ישראל.**

אנו תפילה שהקב"ה יציל את ישראל מכל רודפיו ומציקיו כמו שהציל ליעקב אז. כך לשון הרב אברהם קוק – "הקב"ה שמר עד כה את הישוב מכף כל אויביו, בין מישראל ובין מאוה"ע. ואנחנו רואים שמעשה שמים יש כאן, בהשגחה נפלאה, בניסי נסים מסותרים במכסה הנהגה טבעית. ובודאי כל מה שיתגלגל יהיה לטובה ולהצלחת הישוב הקדוש, ולהרמת קרן ישראל בארצנו הקדושה בעז"ה". (אגרות הראי"ה, ח"ב עמ' קצז)